

HOZIRGI O'ZBEK ADABIYOTCHILIGIDA HIKOYACHILIK VA UNING RIVOJI**Eshkeldiyeva Feruza Xudoyor qizi**

Termiz davlat universiteti, Magistrtura bo'limi O'zbek adabiyotshunosligi yo'nalishi 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6687205>

Annotatsiya. Ushbu maqolada hikoyachilik taraqqiyoti va uslubiy izlanishlar borasida ma'lumotlar berildi. Maqolada ayrim hikoyalar haqida mulohazalar, hikoya tahlillari bilan yoritildi.

Kalit so'zlar: "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi, Hikoyachilik taraqqiyoti, noan'anaviy talqin, ramzlar orqali ma'no ifodalash, xarakter yaratish, "bozor", "bozor hayoti", "insonning kunlik tashvishi", "Vatan haqida qo'shiq".

НАРРАТИВ И ЕГО РАЗВИТИЕ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В этой статье представлена информация о развитии повествования и методических исследованиях. В статье были освещены размышления о некоторых историях с анализом истории.

Ключевые слова: развитие повествования, нетрадиционная трактовка, передача смысла через символы, создание персонажа, "рынок", "рыночная жизнь", "повседневная забота человека", рассказ "ветер не уловишь", "песня о Родине".

NARRATIVE AND ITS DEVELOPMENT IN MODERN UZBEK LITERATURE

Abstract. This article was given information on storytelling development and methodological research. The article covered some of the stories with comments, story analysis.

Keywords: storytelling development, unconventional interpretation, expression of meaning through symbols, character creation, "Market", "Market life", "man's daily concern", "can not catch the wind" story, "song about Vatan".

KIRISH

O'zbek adabiyotida hikoya janri o'z tari va taraqqiyotiga ega. Keyingi yillarda bu janrning rivojiga sezilarli hissa qo'shib kelayotgan adiblardan biri Xurshid Do'stmuhammaddir. Uning hikoyalarida inson qalbidagi iztiroblar, ijtimoiy hayotdagi ziddiyatlar kabi muammolar o'zining badiiy talqinini topgan. Bu davr adabiyotida Nazar Eshonqul, Xurshid Do'stmuhammad, Ulug'bek Hamdam, Isajon Sulton, N. Norqobilov, S. O'nar, A. Yo'ldoshev kabi bir qator ijodkorlarning turli xarakterdagi hikoyalarini kuzatishimiz mumkin. Biz bu o'rinda ramziylik, majoziylik kabi xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirgan hikoyalarga to'xtalib o'tamiz.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Adabiyotshunos U. Normatov qayd qilganidek: "So'nggi yillardagi bizdagi adabiy jarayonga xos eng muhim xususiyatlardan biri shundaki, adabiyotimiz chinakkamga xilma xil bo'lib borib boriyabti... bizda ham falsafiy asosi jihatidan xilma xil yo'nalishga mansub asarlar paydo bo'la boshladi". Shu nuqtai nazardan Xurshid Do'stmuhammad ijodida ham bu xususiyatni bevosita kuzatishimiz mumkin. Yozuvchining "Jajman" hikoyasida o'ziga xos xarakterini yoritib beradi. Agarda "bozor", "bozor hayoti", "insonning kunlik tashvishi" tasvirlangandek, ammo "bozor"-bu kunlik hayotimiz, unda ramziylik mavjud bo'lsa, "Jajman"da majoziylikni ko'ramiz:

“Hademay, tong otadi, olam nurga to’ladi ... Odamlar uyg’onadi, bozor uyg’onadi .. til darvozasi lang ochiladi, g’ala-g’ovur boshlanadi .. tumonat toshib-shoshib oqib kiradi, oqib chiqadi ... sotuvchi keladi, xaridor keladi, bekorchi keladi ... oyoqlar tinmaydi, qullar tinmaydi, og’izlar tinmaydi ... kiraveradi-chiqaveradi, kiraveradi-chiqaveradi ... olayotgan pulim deydi, sotayotgan molim deydi ... trikchilik bilan basharning tumshug’idan jilov o’tkazib yetovga soladi ... “bozor” deya atalmish tovacha solib aylantiraveradi”. Hikoya qahramoni Zardo’sht bobo tilidan aytilgan bu fikrlarda ramziylik, yashirin mano, chuqur falsafiy tushunchalar o’z ifodasini topganligini guvohi bo’lamiz. Kitobxon yuqoridagi talqinlarni o’qir ekan, bozor-bu hayot demakdir,-degan tushunchaga boradi. Nima uchun inson tongdan to kechga qadar tinimsiz izg’iydi, bozorda esa turfa xil xarakter egalarini uchratamiz, ular qayergadir shoshar, sotuvchi esa o’z molini o’tkazishga urinar, o’z foydasini o’ylar, shu orqali kun o’tkazishi tabiiy. Ammo bu o’rinlarda insonning hayotini o’zi bozor jonligini, bozorda turli xarakter egalari bo’lgani kabi, inson hayoti xam bir tekis emas, u bazan adolatsizlikdan iztirob chekadi. Hayotdagi ziddiyatlarga emas, uning o’z ruhiyatidagi ziddiyatlari xam mavjud bo’lganidek, jamiyat ham inson tafakkuri orqali o’zgarib boradi. Bu o’rinlarda asardagi falsafiy talqinning mushoxadaning mahorat bilan asar sujetiga singdirilganligini anglaymiz. Nafs quliga aylanib borayotgan inson qiyofasi “Jajman” orqali tasvirilayotgandek tassurot qoldiradi. Chunki u yeb to’ymas, butun bozorni kichik bir qorniga joylashtirmoqchi bo’lardi: “Uni men to’ydiraman! Yo’q, qorni yorilib ketguncha men boqaman uni!”, deb bahs boylaydiganlar chiqdi, lekin har safar “To’ydiraman!” deb katta ketganlar guv tushaverdi, Jajmaning yeb-to’ymasligi siripiga qolaverdi”. Asar haqida so’z yuritgan N. Davrboyeva yozadi: “Jajman bu o’rinda poraxo’rlar, tovlamachilar, umuman aytganda millat ichidagi mitti-mitti yuhalar sifatida ko’rinadi. Bu yuhalarni biz istagan nom bilan atashimiz mumkin”. Shu o’rinda, nafs balosiga giriftor bo’lgan inson va insonlar qiyofasi haqida so’z ketayotganini his etamiz. Asar sujetidan o’rin olgan Zardo’sht bobo obrazi alohida ajraltib turadi. Yozuvchi uni asar voqealari silsilasiga bevosita aralashmaydi, ammo u orqali manaviy yetuk inson qiyofasini, yaxshilik, ezgulik va yomonlik, adolatsizlik o’rtasidagi ziddiyatni ham mavjudligini teranroq anglab olamiz. Chunki insoniyat yaralibtiki, ezgulik va yovuzlik o’rtasida kurash abadiy mavjud bo’lib kelmoqda. Ammo ezgulik asta-sekinlik bilan bo’lsa-da, g’alaba qozonadi, haqiqat yuzaga chiqadi: “Haroringni darig’ tutma, Ahuramazda!...

TADQIQOT NATIJALARI

Ko’ngillarni o’zing munavvar qilgaysan...” dedi Zardo’sht bobo ichida iltijo qilib”. Hikoyada Ahuramazda ezgulikni yuzaga chiqarishda yomonlikni yani Jajmanlar olami esa Axriman ustidan g’alaba undovchi asosiy tushunchadir. Shuning uchun ham Zardo’sht bobo goho-goho “-Ogoh bo’l, ogoh, Ahuramazda!... –Axriman o’lmagan, Ahuramazda!... Ogoh bo’lgaysizlar, yaxshilar, ogoh!... deya murojaat etadi. Xullas, yozuvchining “Jajman” hikoyasini keyingi yillar hikoyachiligining eng yaxshi namunalaridan biri sifatida baholash mumkin. Nazar Eshonqulning “Maymun yetaklagan odam” hikoyasi ramzlar orqali murakkab hayotning turfa xil qirralarini o’ziga xos talqin etadi. Adabiyotshunos U. Normatov qayd qilganidek: “Maymun yetaklagan odam” hikoyasi paydo bo’lgan, unda asrda tengdosh umri asrning alg’ov – dalg’ovlari, bema’ni maqsadlar yo’lida o’tgan, adashgan odamning fojeaviy qimmatini betakror tarzda ifoda etgan”. Asarda rassom chol obrazi orqali umrning asosiy qismini jamiyat taraqqiyoti uchun baxsida etgan shaxslarning fojeaviy qismatini talqin etadi butun hayoti davomida e’tiqod qo’ygan jamiyatning parokandalikka yuz tutishi haqqoniy yoritilgan. Umrning so’nggi damlarida

butun e'tiqodi sarobga aylangan shaxsninig ayanchli qismati asosli talqin etiladi. Rassom chin ma'lum bir davrda maxsus sohalarda xizmat qilgan, ammo davrlar o'tishi bilan besamar o'tgan hayotiga achinish bilan qaraydi. Bu faqat bir shaxs fojeasi emas, ma'lum bir tizimni jamiyatni fojealarni o'zida umumlashtirgan timsoldir. U o'zligini anglashga intilgan bir davrda taqdir uni beshavqat jazolaydi. U chizgan sur'atlarda ham ijtimoiy muhitning og'ir va ayanchli fojealari mujassamlashgan edi. "Cholning ko'zlari hissiz va ifodasiz, uni ko'rgan odamning yuragi g'ash tortadi, ko'ngli behuzur bo'ladi, kayfiyati buziladi. Yashab turgan uyidan faqat chirkin va shaltoq is aniqydi. Hikoyada ruhiy holatni kuchaytiruvchi timsollar ko'p, ularning hech biri bevaj ishlatilmaydi, balki muallif ko'zda tutgan bosh maqsad – rassom chol fojeasini chuqurroq va bo'rtiribroq ifoda etishga xizmat qiladi. Badiiy ishora va timsollarga e'tibor qaratilsa, chol qismatida yetmish yillik sho'ro mafkurasi, e'tiqodining ayanchli qismati mujassam topgani ko'rinadi".

Hikoyada norg'ul va baqquvat bir yigitning quyuq o'rmonzordan qalin bir zanjirda maymunni yetaklab chiqayotgani tasvirlangan bo'lsa, asarning ma'lum bir nuqtasiga borganda keksa, mung'ayib qolgan cholni maymun yetaklab o'rmon sari ketayotgan tasviri inson umrining ifodasi yoki ma'lum bir jamiyat taraqqiyotiga butun kuch quvvatini sarflagan inson qismati o'z aksini topgan. Asar talaba yigit tilidan bayon etilgan bo'lib, rassom cholning og'ir hayotini ko'z o'ngimizda gavdalantiradi: "Eski uslubda qurilgan, tor tabaqali eshikdan ichkariga kirdim: chol katta ayvonda savat kursida o'tirgancha oldidagi suratromga egilib olgandi. Cholning uyi hashamatli, keng, lekin tashlab ketilgan maydonday quvillab yotardi. Ustin va romlar chirigan, umuman hovildan chirkin va badbo'y hid kelardi. Chirkin hid daraxtlardan, qor ostida qolib qarovsizlikdan xazonlikka yuz tutgan gulzordan, uying yog'ochlaridan va ayvonda qalashib yotgan har xil rasmlar uyumidan kelayotgan edi: shaltoq hid asta axlat solinadigan unduqdan kelardi. Hiddan ko'nglim ayniganday bo'lib chol o'tirgan ayvonga yo'l oldim". Bu tasvirlardan cholning og'ir hayoti bilan bir qatorda, e'tiborsizligi, o'z iztiroblari iskanjasida hayot kechirayotganligi ko'rinadi. Ammo uy ustunlarning chirishi ramziy ma'noda bo'lib, o'sha davr muhiti, yoki jamiyatning o'zgarishi haqidagi turfa xil qarashlarni ilgari surishga imkon beradi. Uning aksariyat rasmlarida qora rang yetakchilik qilar, buning sababini esa anglab yetolmasdi. Rassom chol dunyo san'atidan xabardor, xuddi uzoq yillar ijod bilan shug'ullangandek taasurot uyg'otadi: "Ayvon uzun bo'lib, suratlar chizilgan yillariga qarab ko'rgazmaga qo'yilgandek terib qo'yilgan, to'g'rirog'i, bor-yo'g'i qirqqa yaqin surat va eskizlar "1957", "1937", "1928", "1926" va hakazo tartibda terib qo'yilgan edi". Surtatlarni ramziy ma'noda nomlanishni o'zidayoq rassom cholning hayoti, umr lahzalarining ma'lum bir davri mujassamlashgandek taassurot uyg'otadi. Bu asar ham istiqloq arafasida yaratilgan bo'lsa-da, badiiyatimizdagi ilk o'zgarishlarni bu hikoya misolida isbotlash mumkin. Yozuvchining "Shamolni tutib bo'lmaydi" hikoyasi ham realistik tasvirda yaratilgan bo'lsa-da, relizmning turfa xil ko'rinishlari mavjud ekanligini namoyon qila olgan. Asarda oddiy o'zbek ayoli Bayna momoning fojeali hayoti bilan bir qatorda, jasur, matonatli hayoti haqqoniy yoritilgan. Asar qahramoni turmush o'rtog'i va farzandidan ayrilgandan so'ng, ularning o'limiga sababchi bo'lgan shaxsdan o'ch oladi. Lekin bu xususiyatni asarning eng so'ngida Bayna momo vafotidan so'ng tugun yechiladi. Asarda Bayna momo obrazi orqali o'z g'ururiga ega bo'lgan inson obrazi ifodalangan. U eri Rayim palvon va o'g'lining vafotidan so'ng o'z iztiroblarga burkanib hayot kechiradi. Hatto ularning o'limiga sababchi bo'lgan Zamon otboqarning o'limi ham uning qalbidagi iztiroblarni yo'qota olmaydi:

“Barcha ayollar quvonchdan hammani bir bir quchib chiqadi deb o’ylashgandi. Ammo Bayna momo xabarni malikalardek xotirjam qabul qildi... Faqat uning barmoqlari qaltirab turar, xonada qon hididay noxush hid o’tirib qolgandi. Ayollar undan javob kutib, uzoq o’tirishdi. Oradan ancha vaqt o’tgach, Bayna momo ularga o’girilib ham qaramay, go’yo ularni ko’rishdan ijirg’anganday, jirkangandek alfozda “boringlar, o’liklaringga yig’langlar” dedi.

Uning qahr to’la tovushi ko’pdan buyon odam qadami yetmagan hujralar ichiga singib ketdi: u yerdan yigirma yetti yillik chahu g’ubor go’yo zardali ovozdand qaltirab ketgandek joylardan bir qimirab qo’ydi, so’ng yana hujralarga bu xonadon boshiga tushgan g’am – anduhday abadiy cho’kdi”. Bu tasvirlarda Bayna momoning yolg’izlikda o’tgan umrigina emas, uning qalbida Zamon otboqarga, atrofdagi loqayd odamlarga bo’lgan nafrati ham mavjud edi. Asar so’ngida Bayna momo vafotidan so’ng o’limlikka atalgan narsalarni olar ekan, narsalari orasidan chirisining yirtig’iga palapartish o’rab tashlagan o’nta odam barmog’i ham topiladi. Bu tasvirdan Bayna momoning o’zi kulfatu nafratga burkanib yashagan bo’lsa-da, eri va o’g’li uchun ularning xuni uchun Zamon otboqardan o’ch olganligi ma’lum bo’ladi. Asarda realistik tasvir yetakchilik qilib, bu tasvirning ham hali adabiyotimizda unumli foydalanmagan qirralari mavjudligini kuzatamiz. Ulug’bek Hamdam yaratgan hikoyalarda ham o’ziga xos badiiy talqinlarni kuzatamiz. Adibning “Vatan haqida qo’shiq”, “Unutilgan nay navosi”, “So’z”, “Musulmon”, “Bir payola suv”, “Lola”, “Tosh” hikoyalarida xayolat bilan reallik, tush va o’ngda kechgan voqea – hodisalarga badiiy falsafiy jihatdan yondashish holati kuzatiladi. Bu hikoyalar tarkibida turfa xil poetik ma’no mujassamlashgan bo’lib, inson tafakkuridagi, botiniy olamidagi o’y – xayollar asosida obraz yaratish an’anasi kuzatiladi. Adabiyotshunos U. Normatov qayd qilganidek: “Eng muhimi ularda so’nggi yillar adabiyotimizda, qolaversa, jahon adabiyotida ham tansiq bo’lib turgan o’zda yuksak ideallarni tashuvchi, idealga intiluvchi qahramonlar birin-ketin bo’y ko’rsatayotir”. “Unutilgan nay navosi” hikoyasida Vatanning aziz va muqaddas ekanligini, bu zaminning go’zalligi bilan bir qatorda Vatandan uzoqda hayot kechirgan shaxs qismati, uning ortirgan boyliklari-yu, mol-mulki Vatan oldida arziyas bir holat ekanligiga urg’u berilgan. Asarda Alisher obrazi orqali biz bu holatlarni teranroq his etamiz: “Yigitning rizqi ko’chada bo’larkan, o’qishni Moskvada davom ettirdi, ta’lim poyoniga yetgach esa, megapolisda qoldi, tirishqoqligidan yo’llar ham sekin-asta ochila bordi. Endi qarasangiz zavqingiz keladi, kechagina chekka bir qishloqda qo’y-mol boqib, shimi tushib yurgan o’spirin bugun kurrayi zaminning eng uzuvqara shaharlardan birida kattakon idora rahbari... Faqat... faqat shu nay balosi qaydan chiqib qoldi?.. Chiqqani bir go’r, nega u Alisherning botinida ha deb chalingani-chalingan? Nima uchun u chalinganda Alisherning butun o’tmishi, tug’ilib o’sgan yurti, o’sha yerning yaxshi-yomon, katta-kichik odamlari yodiga qalqib chiqaveradi, chiqaveradi?”. Bu tasvirlarda Alisherning o’z olamidagi ziddiyatlar bilan uzviy bog’liq holda, Vatan sog’inchi, o’zi tug’ilib o’sgan beg’ubor bolalik damlari o’tgan oddiy qishloqni, uning sodda va beg’ubor odamlarini ko’z oldida jonlanishi ham bejiz emas. Bu esa o’quvchini Vatanga bo’lgan muhabbatini teranroq his etishga, uning har bir giyohu, changu g’uborini e’zozlash bejiz emasligini anglashga qaratilgan.

MUHOKAMA

Adibning “So’z” hikoyasida bir og’iz so’z tufayli inson ko’nglining inja nozikliklari teranroq his etiladi: “-hoy, ko’zingiz ochiq uxlab qoldingizmi? – turtdi erini. – U yoqda osh tagi olib ketagandir – deb ham o’ylamaysiz – a?! – Sen oshni aytasan, bu yoqda mening hayotim

tagiga olib ketmoqchi-ku! Osh tagiga olgan bo'lsa olgandir, uni qaytadan boshlash mumkin, lekin umri-chi?". Bu satrlarda o'tkinchi hayotning murakkab tomonlari, inson botinidagi olam va odam haqidagi qarashlarni o'z aksini topgan. "Tush" va "Lola" hikoyalarida ramziy tasvirlar bilan uzviy bog'liq holda, xayolat va hayot haqidagi qarashlar, inson qalbidagi anglab bo'lmas tushunchalar mahorat bilan talqin etiladi. Inson qalbi o'ta nozik bo'lishi bilan birga uning turli xil holatlarga tushishi, tushkun kayfiyatdagi xarakter qirralari talqin qilingan. "O'sha kun kechasi mijja qoqmay to'lg'onib chiqdim. Tongga yaqin esa ko'zim ilinibdi. Keyin tush... Unda men qo'limda tosh bilan ko'chalarni kezar, duch kelgan odamning boshiga u bilan urar, qonatar ekanman". Aslida bu tosh uning ko'nglida edi, lekin yillar o'tib qo'lga tushishi ham bejiz emas, uning qalbida toshdek qotgan yovuzlik yillar o'tgan sayin ezgulik sari intilayotgan inson qiyofasini kuzatamiz. "Lola" hikoyasida ham inson botinidagi tuyg'ular va yaxshilik, ezgulik, nafs tushunchalari o'rtasidagi ziddiyatlarni kuzatamiz. Asardagi voqealar silsilasi shaxs qalbida mujassamlashgan xislatlarni anglashga xizmat qiladi.

XULOSA

Isajon Sulstoninigi "Sog'inch", "Do'st", "Qismat", "Oydin buloq" hikoyalarida ham istiqloq davr adabiy jarayonning tarkibidan o'rin olgan hikoya janridagi poetik o'zgarishlarni kuzatamiz. "Sog'inch" hikoyasida tabiat tasviri bilan bog'liq holda inson ruhiyatidagi evrilishlarni tasvirlaydi. Adibning yuqorida qayd qilgan hikoyalarida polifonik tasvir xususiyatari ham mujassamlashgan. Uning hikoyalarida shamolning esishida ham o'zgacha bir ma'no mavjuddir. Hikoyadagi musicha obrazida ham ma'lum bir ma'no mavjud bo'lib, insonning beg'uborligi hayot yo'lidagi ziddiyatlarni ko'rishimiz mumkin. "Oydin buloq" hikoyasida esa bolalik xotiralarining beg'uborligi, inson qalbidan chuqur iz olgan yoshlik hayotining go'zalliklari haqidagi tuyg'ular insonni hech qachon tark etmasligiga ishonch hosil qiladi.

Adabiyotlar:

1. Normatov U. Umidbaxsh tamoyillar. –T., "Ma'naviyat", 2000. -112 bet.
2. Quronov D. Mutolaa va idrok mashqlari. Adabiy-tanqidiy maqola va risolalar. –T., "Akademnashr", 2013. -336 bet. 3. N. Davurboyeva, "Jajman"ning Jilvalari// Yoshlik, 1991-yil, №5-son, 43-bet.
3. Do'smuhammad X. Nazarning umidbaxsh kemalari. Qarang: Eshonqul N. Maymun yetaklagan odam. Qissalar va hikoyalar. –T., "Yangi asr avlodi", 2004. -212 bet.
4. Eshonqul N. Shamolni tutib bo'lmaydi. Qissa va hikoyalar. –T., 2005. -204bet.
5. Ulug'bek Hamdam. Vatan haqida qo'shiq. –T., "Akademnashr", 2014. -544 bet.